

N. Chenbai

IDENTITY TRANSFORMATIONS IN THE CONTEXT OF INFORMATION-TECHNOLOGICAL REVOLUTION (SOCIO-CULTURAL ASPECT)

Introduction. The problem of identity is perpetually urgent, however, recently the number of publications devoted to the analysis of specific varieties of identities, their characteristics, factors influencing the formation of identities in the new socio-cultural conditions, has significantly increased. Such interest is generated by the processes of globalization, virtualization, creation of online communities, which significantly influence the conditions of identity formation. It makes researchers to adjust the existing concepts of identity, focusing on its transformations in the new socio-cultural reality. **Aim and tasks** is the identification of identity transformation features in the conditions of information and technological revolution. **Research methods.** A sociocultural methodological approach is applied to consider identity transformations in the context of ongoing changes. By means of comparative analysis, peculiarities in the coverage of the concept and nature of identity in different theories are revealed. **Research results.** A philosophical study of the phenomenon of identity has a centuries-old history dating back to the Antiquity. In the classical philosophical tradition, identity is associated with the most important characteristic of the individual, which presupposes the preservation of identity and counteracts "differences". In the postmodern era, attention to the term "identity" was exacerbated by the loss of confidence in traditional conceptualism, which is responsible for rising of ambiguity of the definitions themselves. In today's context, this problem continues to be revealed by contemporary researchers who declare new views on identity and the features of its transformation in a situation where the relationship between the individual and the social becomes a contradiction. **Discussion.** With the rapid growth of socio-cultural development, traditional social institutions have been gradually losing their stability, causing person's need to choose new identities. According to modern researchers, in the virtual culture itself changes the principle of existence and understanding of culture due to the "disappearance of meaning" sign. **Conclusion.** It is obvious from the research, a necessary condition for successful social adaptation of modern man to new socio-cultural conditions, is his ability to find and preserve identity. After all, each of us from time to time is forced to solve a difficult task: how to protect ourselves in the new social situations, to maintain a personal integrity and stability.

Keywords: identity, identification, identity crisis, transformation, information technology revolution, information networks, virtualization, sign.

УДК 1.101.014

Т.Г. Шоріна

ІДЕЇ «НОВОГО ПРОСВІТНИЦТВА» ЯК СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА АЛЬТЕРНАТИВА В ОСМИСЛЕННІ ПРОБЛЕМ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національний авіаційний університет

Анотація. В статті досліджується зв'язок особливостей глобальних проблем людства з організацією сучасної соціально-економічної системи. З'ясовуються культурні, соціально-філософські, етичні корені патології сучасної моделі світоустрою. Осмислюється концептуалізація ідей альтернативної світоглядної моделі, так званого «Нового Просвітництва, представлені науковцями Римського клубу. Відстежується синергія ідей «Нового Просвітництва» з «Новим Гуманізмом» А. Печеї; характером концепцій «ноосферного розвитку», «стійкого розвитку», глобального екологічного розвитку.

Ключові слова: суспільство ризику, глобальні загрози людства, глобальна безпека, фінансовий капіталізм, нове просвітництво, новий гуманізм, ноосферний розвиток, Римський клуб, екологічна криза.

Вступ

Істотною рисою сучасного етапу розвитку світової спільноти є загострення глобальних проблем людства та підвищення турботи про глобальну безпеку. На рубежі ХХ-ХХІ століть глобальні ризики перетворилися на реальні, які багато в чому визначають буденне життя громадян та особливості міжнародних відносин. Симптоматичним свідченням кризи глобальної безпеки можуть слугувати дві публічні заяви в стінах міжнародної організації ООН. На Генеральній Асамблеї ООН (2009 року) президент США Б. Обама визнавав, що «світ не справляється з глобальними проблемами» (Обама: 2009). На кліматичному саміті ООН у Нью-Йорку (2019 року) набули міжнародного розголосу звинувачення шведської екоактивістки Грети Тунберг світових лідерів у недостатній увазі до глобальної проблеми зміни клімату. «Ви вкрали мої мрії, моє дитинство своєю балаканиною – заявила Тунберг з трибуни ООН. – Люди страждають, люди вмирають, руйнуються цілі екосистеми. Ми на порозі масового вимирання! /.../» (Волошин, 2019). Тривога, страх і невизначеність стають визначальними соціально-психологічними та екзистенційними супутниками свідомості сучасної світової спільноти, враженої загрозою глобальних проблем.

Глобальними, як відомо, називаються проблеми, які зачіпають життєві інтереси всього населення планети та для свого вирішення вимагають спільних зусиль усіх держав світу. Усвідомлення й констатація проблеми є тільки передумовою її вирішення. Наступний крок – це узгодження правил і норм спільних дій. Загальною настановою стає вироблення нової етики взаємовідносин, в якій світове співтовариство декларує відмову від політики однобічних кроків, де важать переважно власні інтереси, та розпочинає «нову еру співпраці на основі взаємних інтересів і взаємоповаги» (Обама, 2009), щоби відтепер усі брали на себе частку відповідальності.

Мета та завдання

У статті досліджується зв'язок особливостей глобальних проблем людства з організацією сучасної соціально-економічної системи. Ставиться за мету з'ясування культурних, соціально-філософських, етичних коренів патології розвитку сучасної моделі світового розвитку. Осмислюється концептуалізація ідей альтернативної світоглядної моделі розвитку, так званого «Нового Просвітництва, представлені співпрезидентами Римського клубу Ернстом Фон Вайсакером (Німеччина) та Андерсом Вейкманом (Швеція) у доповіді «Come on! Capitalism, Short-termism,

Population and Destruction of the Planet» (Come on! Капіталізм, Короткозорість, Населення і Руйнування Планети), присвяченій 50-річному ювілею цього клубу. Завданням є з'ясування синергії ідей «Нового Просвітництва» з «Новим Гуманізмом» А. Печеї, а також схожими за світоглядними інтенціями концепціями – «ноосферного розвитку», «стійкого розвитку», глобального екологічного розвитку, універсального еволюціонізму та ін.

Аналіз досліджень і публікацій

Аналіз загальної проблеми глобальних загроз та ризиків людства здійснюється в ракурсі праць і публікацій У. Бека (Бек, 2000; 2003), а також на основі досліджень доповідей представників Римського клубу А. Печеї, М. Месаровича та Е. Пестеля, Е. Фон Вайссакера та А. Війкмана. У тому числі, З. Баумана, І. Валлерстайна, В. Іноземцева, Е. Хобсбаумана, Н. Хомського та ін. Проблема світоглядних, філософських та етичних засад пануючої ідеології ринкового фундаменталізму та наукової аналітичної філософії вивчається на основі доповіді Римському клубу «Come on!...» (Weizsäcker, Wijkman, 2018).

Методологія дослідження

Застосовуються теорія та метод дискурс-аналізу, метод компаративного аналізу, а також системно-логічний, діалектичний, аналітичний, синтетичний та структурний методи дослідження.

Результати

Порівнюючи особливості теперішніх загроз із небезпеками минулих епох, німецький соціолог і філософ У. Бек указував не тільки на їхній глобальний, всеосяжний характер, але й на відмінність у походженні. На його думку, причини загроз суспільства «пізнього Модерну» криються у зворотному боці продуктивних сил і характерові суспільних відносин. Сучасні політичні, економічні, соціальні, техногенні та екологічні кризи засвідчують катастрофічні перспективи даної суспільної системи. Як констатують уже з перших сторінок автори доповіді «С'омон!...»: «ми всі знаємо, що світ перебуває в кризі» (Weizsäcker, Wijkman, 2018:1) і далі наводять дані патогенних екологічних, геологічних, біологічних, кліматичних змін. Рефреном доповіді залишається ідея, яка була сформульована ще у першій доповіді для Римського клубу в 1972 році групою дослідників Масачусетського технологічного інституту (США) на чолі з Д. Медоузом. Ідея полягала в тому, що нескінченне зростання (технологічне, економічне, демографічне) неможливе в межах скінченої території планети Земля та, якщо воно продовжиться в схожому неослабному темпі, то ресурси, що скорочуються, й серйозне забруднення неминуче призведуть до колапсу існуючого світопорядку. Цим світопорядком автори доповіді називають глобальний капіталізм, що з 1990-х років набуває характеру капіталізму фінансового (Weizsäcker, Wijkman, 2018:2). Його супутникові явища – надмірне дерегулювання та лібералізація економіки – звужують бізнес до короткострокових вигод, які здебільшого йдуть за рахунок соціальних та екологічних цінностей. Тож поточна криза,

зазначають автори, не обмежена природою навколо нас, але включає кризу соціальну, політичну, культурну та моральну.

Коли проблеми зазнають універсалізації, місцевий рівень та локальні засоби їхнього вирішення виявляються недостатніми. Більше того, недостатнім буде впровадження лише науково-технічних, економічних, організаційних, правових зусиль. Системні ризики цивілізації припускають їхнє системне «зняття», що передбачає, передусім, зміну стратегії розвитку цивілізації. Зміна стратегії тяне за собою формування нового плану діяльності суб'єкта з визначенням актуальних для нього цілей і найбільш ефективних методів та засобів їхнього досягнення. Найзагальніші питання цивілізаційного світового розвитку та долі людини в ньому, гармонізації суспільних, природних і індивідуальних відносин, проблеми свідомості й ідеальної духовно-творчої діяльності завжди стосувалися міркувань філософського характеру. Тому перегляд основ розвитку цивілізації прямо пов'язаний із переглядом світоглядних і морально-ціннісних засад людської діяльності для пошуку продуктивних альтернатив. Оскільки базисом суспільства виступає матеріально-виробнича, соціально-економічна діяльність, остільки корені суспільної патології, передусім, криються в принципах устрою цієї сфери та відповідних доктринах, що ці принципи легітимують.

Дане методологічне положення зустрічаємо у другій доповіді Римському клубу «Людство на роздоріжжі», яку представляли М. Месарович і Е. Пестель. У своїй праці вони писали про критичний пункт, в якому опинилося людство в своїй історії, а тому його очікує вибір «або-або»: або йти шляхом подальшого «ракового» зростання, яке загрожує життю людей на Землі, або вступити на новий шлях зростання, що дає шанс на виживання. Вони назвали останній «органічним» зростанням. Саме ця концептуальна стратегема, за задумом науковців, сприяла би вирішенню кризових ситуацій екологічного та регіонального характеру. Зазначений вибір осмислюється авторами не як суто економічний чи технічний. Його детермінації лежать у сфері світоглядно-екзистенційній. Відповідний економічний поворот є можливим лише в тому випадку, – писали вони, – «якщо в ціннісних орієнтаціях людини здійсниться фундаментальні зміни, які призведуть до виникнення нової етики та нового відношення до природи» (цит. Фромм, 2007:20). Зрозуміло, що така етика і свідомість несумісні зі старими звичками й способами дій усталеної ліберальної соціально-економічної системи з її базовою антропологічною моделлю. У доповіді ««С'омон!...»» прямо закликають поставити під сумнів «законність етосу матеріалістичного егоїзму, який у даний час є найбільш потужним рушійним фактором сили в світі» (Weizsäcker, Wijkman, 2018: Preface, vi). Ні нинішня система капіталізму, ні демократія, ні ідеологія не забезпечують стабільний і прогресивний розвиток тих цінностей, які покликані захищати; вони не можуть забезпечити справедливий розподіл благ і раціональне використання природних ресурсів.

Так, фінансовий капіталізм підриває розвиток виробничого та екологічного капіталу. Кризи зазнають і цінності демократії. Документи німецького фонду Bertelsmann, який відстежує рівень розвитку демократії у світі, документально засвідчує про послідовний занепад таких параметрів як громадянські права, свободні та чесні вибори, свобода думки і преси, свобода зібрань та поділу влади. Останнім часом, за їхніми даними, кількість країн, в яких авторитарні, переважно релігійні, догмати впливають на політичне прийняття рішень, зросло з 22% до 33% (Weizsäcker, Wijkman, 2018: 5). Ідеологічна сфера, представлена неоліберальною політикою глобалізму, суперечить появі глобальних правил, обов'язкових для всіх країн. Автори вважають, що окремі держави не мають права робити все, що їм заманеться, тим більше, коли йдеться про наслідки, які зачіпають цілу планету. Поточні формати міжнародного співробітництва та глобального управління їм здаються неефективними, але вони вірять, що ті, які прийдуть на зміну, можуть бути набагато кращими.

Отже, за висновком представників Римського клубу та близьких ним учених (Андерс Війкман, Йохан Рокструм, Брінджольфссон та МакАфі, Джозеф Стігліц, Жан Зіглер, Томас Пікетті та ін.), саме капіталістична (фінансова) система та ідеологія ринкового фундаменталізму з її настановами жадібності, нетерплячості і короткотерміновасті, є відповідальною за згубні збитки в природі та суспільстві. Критика цієї соціально-економічної системи обертається критикою сучасних носіїв її доктрини – від учених до політиків, а також критикою самих філософських ідей, принципів та підходів, що були закладені в її основу.

Передумовою становлення ринкового світогляду автори, посилаючись на Д. Кортена, вважають культуру Просвітництва XVII-XVIII століть, яка на тлі підйоми науки та техніки призвела до появи абсолютно нової «історії»: космології Великої Машини. «Внесок науки у розвиток і благополуччя людини, знання та технології надало цій космології значний авторитет і повагу», але, водночас, воно наділило «святенністю» гроші, що, у підсумку, призвело до світу, в якому стали заправляти «жадібні до грошей роботи» (Weizsäcker, Wijkman, 2018: 67). Зупиняючись на безпосередньо філософських коренях доктрини ринкового фундаменталізму, автори указують на три базові економічні положення, які некритично були запозичені її послідовниками у А. Сміта, Д. Рікардо та Ч. Дарвіна. Так, концепція А. Сміта про невидиму руку ринку привела її прихильників, в основному з Чиказької школи економіки, до переконання, що ринки, ніби за визначенням, перевершують державників або законодавців у пошуку оптимального шляху розвитку. З концепції порівняльних переваг Д. Рікардо була використана ідея про те, що торгівля є вигідною кожній із двох країн, навіть якщо жодна з них не має абсолютної переваги у виробництві конкретних товарів. З теорії Ч. Дарвіна позичався постулат стосовно ролі конкуренції, який нібито ним стверджувався, що,

чим гострішою є конкуренція, тим краще вона веде до подальшого прогресу та еволюції. Викриваючи невірне тлумачення ідей Ч. Дарвіна для соціального пізнання, автори доповіді нагадали, що конкуренція ніколи не розглядалася великим ученим у якості єдиного механізму еволюції. Вірно зрозумілий дарвінізм має на увазі, навпаки, що обмеження конкуренції та захист слабких видів є фундаментальними стовпами еволюції. У проекції на соціальну реальність це означатиме, що «захист, до певної міри, місцевих культур, спеціалізацій, політики від переважної сили гравців світового рівня може бути корисною для диверсифікації, інновації та еволюції» (Weizsäcker, Wijkman, 2018: 83). На думку науковців, економічна доктрина про перевагу ринків загалом не відповідає істинності. Більше того, деякі принципи, які закладаються в її модель, сповнені невірних тлумачень, вони спотворюють і обмежують вірне розуміння їхнього первинного значення. Подібну редукцію мисленнєвих процедур, епістемологічне спрощення та фрагментизацію знань, дослідники вважають неадекватними «не тільки для розуміння живих систем, але і для подолання трагедії руйнівного соціально-економічного зростання в світі, що став «повним» (Weizsäcker, Wijkman, 2018: 88). Представники Римського клубу є одностайними в потребі допустити плюралізм у соціально-економічне учення та сам тип соціального пізнання, щоб уникнути чисто інструменталістського, фрагментованого та аналітичного підходу. Так само вони підтримують рух до системної економічної зміни, за якої були би подолані несправедливість та тривожність неолібералізму.

Обговорення

Власне, діагностування глобальних проблем суспільства, виявлення їхніх причин змушує, водночас, шукати вихід із кризового стану. Що необхідно змінити і що можна зробити – таким є питання відповідального розуму перед історією та природою. Автори доповіді в цьому контексті окрема згадають про створення групи «Велика перехідна мережа» (GTN) з великої кількості економістів та інших мислителів на чолі з П. Раскіним, яких об'єднує ініціатива обговорення теперішнього стану суспільства і вироблення альтернативних сценаріїв розвитку. Якими би відмінними не були їхні позиції, головна ідея, навколо якої вони об'єднуються, – це неприйняття екстремального вільного ринку.

Самі ж автори доповіді уточнюють власну світоглядну та методологічну позицію. Вбачаючи обмеженість редукціоністської філософії та чистого наукового аналітизму, вони намагаються виробити такий підхід, який би подолав розрив між різними фрагментами реальності та спеціалізаціями в науці, зокрема економічній. Фрагментація знань, на їхнє переконання, призводить до втрати перспективи щодо взаємозв'язків і взаємозалежностей між частинами і більш широким цілим, частиною якого вони є. Яскравими прикладами такого є розрив між економікою та екологією, розриви між фінансовими ринками й економікою, між технологією та

зайнятстю, між економічною теорією і публічною політикою, між знаннями, освітньою системою та соціальною реальністю та ін. Тож автори наголошують на виробленні нового світогляду, так званого «Нового Просвітництва», в якому синергічно зійшлися б роз'єднанні знання про світ заради забезпечення збалансованого, так зв. «стійкого» його розвитку.

Мається на увазі знаходження балансу між людиною та природою, між короткостроковими та довгостроковими цілями, між швидкостями і стабільністю, між суспільним і приватними інтересами, між забезпеченням справедливості та винагородами за досягнення, між чоловіками і жінками, між державою та релігією (Weizsäcker, Wijkman, 2018: 95-97). Стосовно останньої пари – держави та релігії – автори доповіді зазначають про їхню діалектику взаємоснування. Релігії, домінуючі в державному секторі, несуть високу загрозу руйнуванню прав людини та великого цивілізаційного досягнення незалежної правової системи з незалежними високими судами. Домінування релігії, як правило, є нетерпимим до осіб, які працюють поза релігійної спільноти. З іншого боку, держави, які є нетерпимими до релігійних громад, мають тенденцію втрачати зв'язок з етичними (і довгостроковими) потребами. Звертає на себе увагу, що обґрунтування антиринкових цінностей та колективної етики, світогляду холізму й інтегрального мислення автори доповіді знаходять, передусім, не в світських наукових теоріях та раціональній філософській традиції (хоча згадують теорію діалектики Г. Гегеля), а в релігійних східних ученнях, а також у мусульманському та християнському богослов'ї.

Загалом прогрес, наголошують автори, може лише процвітати в цивілізації, яка сприяє солідарності, смиренню та повазі до Матері-Землі й майбутніх поколінь. Близькими для авторів є міркування Д. Кортена, який у 2014 році представляв Римському клубові свою доповідь про роль релігій у сучасній кризі довкілля та соціуму. Д. Кортен пропонує новий соціальний наратив і нову космологію, яку він називає історією Священного Життя та Живої Землі. Задля досягнення цих цілей Д. Кортен використовує самоврядні місцеві спільноти, Кочабамбську декларацію про права Матері-Землі 2010 року, а також соціальні рухи, що спрямовані до Живої економіки. В дійсності, як зізнаються автори доповіді, трансформація мислення в бік «Нового Просвітництва» може здійснюватися тривалий період і займати сотні років. Але, оскільки світ не може терпляче і зручно чекати, поки всі або майже всі люди на Землі приймуть даний світогляд, автори доповіді весь розділ III присвячують комплексу практичних прикладів, що демонструють можливості місцевих та національних дій. Відзначається, що необхідними є прагматичні політичні дії й рамкові умови, за якими стійкі технології повинні ставати прибутковими та здійснюватися підтримка інвесторів у прийнятті довгострокових рішень.

Ідеї «Нового Просвітництва» представників Римського клубу є суголосними багатьом

гуманітарним, культурологічним концепціям, які розвивалися в руслі Нью Ейдж (New Age), трансгуманізму, «нового гуманізму» (А. Печеї), інтегральної екології, етики А. Швейцера, теорії коеволюції, «стійкого розвитку». У всіх концепціях закладена думка про потребу людини розвинути в собі розуміння глобальності всіх подій та явищ, яке би відповідало природі світової системи, а також розуміння самої себе в якості найважливішої частини навколишньої природи та всієї світобудови (Печеї, 1980: 185). «Нове Просвітництво», як і «Новий гуманізм» постає в якості проекту глобального гуманізму, в якому виражений головний сенсожиттєвий принцип людського світовідношення – це любов до життя, що передбачає відношення до нього як до сакральної цінності, святині. Згідно з М. Мойсеєвим, «новий гуманізм» стверджується виходячи з певного розуміння майбутнього людини та людства, а тому проголошує справедливість і альтруїзм, ощадливість та щедрість, співчуття та відповідальність, прагнення до нового при повазі до теперішнього і минулого людини й людства» (Мойсеев: 1992: 150).

Отже, «Новий Гуманізм», як і «Нове Просвітництво», відповідає новій філософії життя, що має універсальний революційний характер, оскільки, як писав Д. Гвішіані, вони здатні ненасильницьким шляхом перетворити суспільство. Ця нова філософія за допомогою відповідної системи освітніх та виховних заходів повинна закладатися в основу нового гуманістичного глобального мислення, що об'єднує людство.

У вітчизняній філософсько-культурологічній традиції інтегральні ідеї «Нового просвітництва» є суголосними концепції універсального еволюціонізму Н. Мойсеева, в рамках якої взаємини людини, природи і суспільства розглядаються з позицій теорії самоорганізації (або синергетики). Ідеї глобальної екологізації та гуманізації свідомості людства раніше з'явилися в рамках «філософії космізму» (В. Соловйов, Н. Федоров, О. Чижевський, К. Цюлковський) і концепції «ноосфери», розвиненої в працях В. Вернадського. Завдяки інтелектуальним зусиллям філософів і вчених «космічного напрямку» вперше сходять паростки науково-теоретичних положень про «всеедність» усього суцього в Космосі та формування особливого «інтелектуального» («ноосферного») шару Землі, в якому розум людини стає геологічною космічною силою, здатною перетворювати обличчя планети. Згідно з ученням В. Вернадського, з метою свого збереження людство повинне взяти на себе відповідальність за розвиток біосфери, що перетворюється в ноосферу, а це зажадає від нього певної соціальної організації та нової екологічної та, одночасно, гуманістичної етики.

Висновки

Можна стверджувати, що ідеї «Нового просвітництва» та суміжні концепції й підходи, виходячи з ідеально-збалансованого уявлення про можливі системні перетворення, виступають методологічним дороговказом для багатьох напрямів у науці та практиці. Вони задають цільове спрямування та аксіологічний каркас для пізнання й

оцінювання соціоприродної цілісності та її необхідного перетворення. Якщо бажаним станом суспільства називають його збалансоване соціо-еколого-економічне функціонування, то зрозуміло стає необхідність узгодження всіх суспільних підсистем, і, головне, політичної, оскільки саме через неї, через міжнародні та національно-державні інституції управління реалізується весь комплекс прийомів щодо вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. «Прагнення до балансу влади, – розвиває цю же думку С. Ягодзінський, – є найбільш оптимальним шляхом розвитку людського капіталу та соціальних потенцій суспільства на початку XXI століття» (Ягодзінський, 2017: 36).

Проте, за свідченням дослідників Римському клубу та очевидною загальною оцінкою глобальних проблем людства, зрозуміло, що ці системи сьогодні перебувають у дисбалансі й згубно впливають одна на одну. Звинувачуючи загалом систему устрою фінансового капіталізму та його політичні й економічні еліти за кризу соціального та природного життя, автори доповіді «Come on!...» все ж таки не дають конкретної відповіді на питання про механізм утілення методології «Нового Просвітництва». Окрім того, залишається незрозумілим, що повинно, згідно з цим, відбуватися із самою системою капіталізму: чи вона повинна бути еволюційно реформованою в бік більшої справедливості у економічному розподілі та споживанні? Чи вона повинна бути заміненою на іншу, більш досконалу соціально-економічну систему (якщо реформована, то хто буде провідниками та агентами цього реформування?; якщо замінена – то, на яку?)?. Так само і з неолібералізмом. Не прояснюється, чи автори виступають за повернення до якоїсь нової форми кейнсіанства, чи, будучи детермінованими «Новим Просвітництвом», вони схильні розробляти нові макроекономічні та ціннісні підходи.

Як зазначалося раніше (Шоріна, 2018: 81), коли В. Вернадський розробляв ідеї переходу людства до ноосферної стадії розвитку, на якій і передбачався баланс техносфери та біосфери, то він пов'язував організацію суспільства цієї стадії з ідеалами демократії такого типу, в якому життя людства визначалося б інтересами народних мас – усіх і кожного – й свободою думкою особистості; в якому був би реалізований принцип єдності та рівності всіх людей планети; в якому б наукове мислення, організована наука перетворилися на основну силу еволюції й стали би пріоритетними в державній політиці; в якому би війни виключалися з життя людства, та ін. Такий тип суспільства в геологічній історії біосфери, писав учений, відкриває перед людиною величезне майбутнє, «якщо вона зрозуміє це, та не буде вживати свій розум і свою працю на самознищення» (Вернадський, 2004: 237). В одній зі своїх праць В. Вернадський уточнює наукову соціально-економічну теорію, з якою світоглядно узгоджується його поняття ноосфери – перебуває вона «у повному суголосі з основною ідеєю, що пронизує «науковий соціалізм»» (Вернадський: 1977: 67). Відстоюючи, відповідно, не

капіталістичний шлях розвитку та не ринкову систему цінностей, учений, водночас, був прихильником ідеї природно-історичної еволюції та мирного конституційного прогресу, в ході яких, він вірив, неминуче відбулися б згадані ноосферні перетворення.

Автори доповіді «Come on!...», стисло зображуючи еволюцію капіталізму в XX столітті, визнали відомий вплив на неї іншої конкуруючої політичної системи – радянського соціалізму. Саме у відстоюванні соціально альтернативної програми, з позицій якої соціалізм звинувачував капіталізм у збіднінні широких мас населення та обґрунтовував необхідність його перемоги, на думку учених, крився «якийсь небезпечний магнетизм» для Заходу. З цієї причини Захід вжив певних заходів для підвищення привабливості вільної та демократичної ринкової економіки для широких мас, намагаючись продемонструвати, що вона так само може дбати про бідних і знедолених людей. Відповідні заходи стали основою формування держави загального добробуту або соціальної ринкової економіки (Weizsäcker, Wijkman, 2018: 69). Але ситуація змінилася після поразки радянської системи. Оскільки конкурент був подоланий, соціально-економічне стримування перестало діяти, і з 1990-х років у політичному порядку денному домінуючою стає радикальна ринкова філософія з її беззаперечними принципами: лібералізацією, дерегуляцією та приватизацією. Капіталізм у своїй фінансовій формі, згідно з ученими, є наслідком його впадіння у «зарозумілість». Звідси і впливають імперативи авторів доповіді про необхідність повторного зміцнення демократії та відновлення чесного балансу між ринками й державою.

Отже, на нашу думку, «Нове просвітництво» виступає тим філософсько-світоглядним конструктом, в якому представники Римського клубу намагаються не подолати, але «заспокоїти» та «примирити» суперечності глобальної системи капіталізму. «Просвітлений» капіталізм – це, здається, зображення тієї самої ринкової економіки, але з «людським обличчям». У ній гібридно мисляться сполученими принципи соціалізму та капіталізму, колективізму й індивідуалізму, плановості та ринку, науки і релігії. Подібний еkleктизм не має нічого спільного з діалектичним принципом мислення. Як такий, він не може бути теорією та логікою зміни наявної реальності, а може бути лише провідником, частіше демагогічним, її деякого прикрашення. В цьому сенсі вирішення глобальних проблем людства та глобальної безпеки без зміни не тільки ідеологічних (філософських та етичних) конструктів, але й характеру основних її організаційних структур, виглядає вкрай необхідною, але поки теоретично-ідеалізованою справою.

Список літератури

1. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / У.Бек; пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 383 с.

2. Бек У. Космополитическое общество и его враги / У. Бек // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2003. – Том VI. – № 1. – С. 24-53.
3. Обама провозгласил начало новой эры / Дни.Ру. 23.09.2009, 19:45 / URL: <http://www.dni.ru/polit/2009/9/23/175666.html>
4. Волошин Н. Грета Тунберг обвинила ООН в пустословии. Чем ответил климатический саммит? BBC News. Русская служба. 24 сентября 2019 / URL: <https://www.bbc.com/russian/features-49800855>
5. Ernst Ulrich von Weizsäcker and Anders Wijkman. *Come on! Capitalism, Short-termism, Population and Destruction of the Planet*. Springer Science+Business Media LLC, 2018. – 220 p.
6. Фромм Э. *Иметь или быть* / Эрих Фромм; пер. с нем. – М.: АСТ, 2007. – 314.
7. Mesarovic, Mihajlo D., Pestel, Edouard. *Mankind at the turning point; the second report to the Club of Rome*. 1974.
8. Печчеи А. *Человеческие качества*. М.: Прогресс, 1980. – 302 с.
9. Моисеев Н. Н. Рациональный гуманизм // Общественные науки и современность. 1992. №3. – С. 147-151.
10. Московкин В. М. Доклад Римского клуба: оргии самокритики. Наука. Искусство. Культура, 2018. Выпуск 2(18). – С. 126-145.
11. Ягодзінський С. М. Конвергенція інформаційних мереж як стратегічна соціокультурна інновація / С. М. Ягодзінський // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2016. – № 1. – С. 34-38.
12. Шорина Т. Г. Антропний принцип і філософія космізму: онтологічні та етичні аспекти / Т. Г. Шорина // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: 36. наук. пр. – Вип. 2 (30). – К.: НАУ, 2018. – С. 77-84.
13. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский / Предисловие Р.К. Баландина. [Электронный ресурс]. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 576 с. – Режим доступа: http://gromada-i-misto.org/wp-content/uploads/2017/11/Vernadskiy-Biosfera_Noosfera.pdf
14. Вернадский В. И. *Размышления натуралиста: В 2 кн. Научная жизнь как планетное явление*. – М.: Наука, 1977. Кн. 2. – 190 с.
15. Вовк В., действительный член Римского клуба. От ковбойской экономики следует перейти к экономике космического корабля. УКРИНФОРМ. 03.03.2018 15:51 / <https://www.ukrinform.ru/rubric-technology/2411897-viktor-vovk-dejstvitelnyj-clen-rimskogo-kluba.html>
16. Веклич О. О. Сутність і зміст концепту «екосистемний підхід» в економічній науці // Науковий журнал «Економіка України». – 2017. – 12 (673). – С. 52-67.
2. Bek, U. (2003). *Kosmopoliticheskoye obshchestvo i yego vragi* [The Cosmopolitan Society and its Enemies]. *Zhurnal sotsiologii i sotsial'noy antropologii*. VI: 1.:24-53 [in Russian].
3. Obama provozglasil nachalo novoy ery. Dni.Ru. 23.09.2009, 19:45 / URL: <http://www.dni.ru/polit/2009/9/23/175666.html>
4. Voloshin, N. (2019). Greta Tunberg obvinila OON v pustoslovii. Chem otvetil klimaticheskii sammit? *BBC News. Russkaya sluzhba*. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-49800855>
5. Ernst Ulrich von Weizsäcker, Anders Wijkman. (2018). *Come on! Capitalism, Short-termism, Population and Destruction of the Planet*. Springer Science+Business Media LLC.
6. Fromm, E. (2007). *Imet' ili byt'* [Haben oder Sein]. Moscow: AST [in Russian].
7. Mesarovic, Mihajlo D., Pestel, Edouard. (1974). *Mankind at the turning point; the second report to the Club of Rome*.
8. Peccei A. (1980). *Chelovecheskiye kachestva* [The human quality]. Moscow: Progress [in Russian].
9. Moiseev, N.N. (1992). *Ratsional'nyy gumanizm* [The Rational humanism]. *Obshchestvennyye nauki i sovremennost'*, 3:147-151 [in Russian].
10. Moskovkin, V.M. (2018). *Doklad Rimskogo kluba: orgii samokritiki*. [Report of the Club of Rome: an orgy of self-criticism]. *Nauka. Iskusstvo. Kultura*, 2(18):126-145.
11. Yahodzins'kyi, S.M. (2016). *Konverhentsiya informatsiynykh merezh yak stratehichna sotsiokulturna innovatsiya* [The convergence of information networks as a strategic socio-cultural innovation]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University*. 1:34-38 [in Ukrainian].
12. Shorina, T.H. (2018). *Antropnyy pryntsyyp i filosofiya kosmizmu: ontolohichni ta etychni aspekty* [The Anthropropic principle and philosophy of cosmism: ontological and ethical aspects]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University*. 2:77-84 [in Ukrainian].
13. Vernadskiy, V.I. (2004). *Biosfera i noosfera* [The biosphere and noosphere]. Moscow: Ayris-press. URL: http://gromada-i-misto.org/wp-content/uploads/2017/11/Vernadskiy-Biosfera_Noosfera.pdf
14. Vernadskiy, V.I. (1977). *Razmyshleniya naturalista* [Reflections of a naturalist]: V 2 kn. Moscow: Nauka, Kn. 2.
15. Vovk, V. 03.03.2018. *Deystvitel'nyy chlen Rimskogo kluba. Ot kovboyskoy ekonomiki sleduyet pereyti k ekonomike kosmicheskogo korablya* [From the cowboy economy, we should move on to the economy of a spaceship]. *UKRINFORM*. 15:51. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-technology/2411897-viktor-vovk-dejstvitelnyj-clen-rimskogo-kluba.html>
16. Veklych, O.O. (2017). *Sutnist' i zmist kontseptu «ekosystemnyy pidkhid» v ekonomichniy nauki* [The essence and content of the concept "ecosystem approach" in economic science]. *Naukovyy zhurnal "Ekonomika Ukrayiny"*. 12:52-67 [in Ukrainian].

References

1. Bek, U. (2000). *Obshchestvo riska: Na puti k drugomu modernu* [Risk Society: Towards a New Modernity]. Moscow: Progress-Traditsiya [in Russian].

T.G. Shorina

ІДЕЇ «НОВОГО ПРОСВЕЩЕННЯ» ЯК СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА АЛЬТЕРНАТИВА В ОСМЫСЛЕННІ ПРОбЛЕМ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗОПАСНОСТІ

В статье исследуется связь особенностей глобальных проблем человечества с организацией современной социально-экономической системы. Выявляются культурные, социально-философские, этические корни патологии развития современной модели мироустройства. Осмысливается концептуализация идей альтернативной мировоззренческой модели, так называемого «Нового Просвещения», представленной учеными Римского клуба. Прослеживается синергия идей «Нового Просвещения» с «Новым гуманизмом» А. Печчеи, характером концепций «ноосферного развития», «устойчивого развития», глобального экологического развития.

Ключевые слова: общество риска, глобальные проблемы человечества, глобальная безопасность, финансовый капитализм, новое просвещение, новый гуманизм, ноосферное развитие, Римский клуб, экологический кризис.

T. Shorina

IDEAS OF A "NEW ENLIGHTENMENT" AS A SOCIAL-PHILOSOPHICAL ALTERNATIVE IN UNDERSTANDING THE CHALLENGES OF GLOBAL SECURITY

Introduction. An essential feature of the world community modern development is the exacerbation of the global problems of the mankind and increased concern for global security. The development of a new global ethic of political and economic relations is becoming a common goal. **The aim and tasks.** The article reveals the cultural, socio-philosophical, ethical roots of the pathology of the modern world order. The tasks are: to analyze the idea of the «New Enlightenment» as an alternative socio-philosophical model. The «New Enlightenment» concept was presented by the Co-Presidents of the Club of Rome Ernst Ulrich von Weizsäcker (Germany) and

Anders Wijkman (Sweden) in a report «Come on! Capitalism, Short-termism, Population and Destruction of the Planet» (2017). **Research methods.** The theory and method of discourse analysis, the method of comparative analysis, as well as system-logical, dialectic, analytical, synthetic and structural research methods are applied. **Research results.** Modern political, economic, social, technological and environmental crises testify the catastrophic prospects of the global capitalist system and reveal the shortcomings of the neoliberal value system. Neoliberal attitudes of greed, impatience and short-term - are recognized as responsible for the pernicious losses in nature and society. **Discussion.** The authors of the report present the concept of «New Enlightenment» as a new alternative worldview. They believe this knowledge will help to overcome reductionist philosophy and pure scientific analytism. This worldview will become a comprehensive knowledge of the world, which can develop scenarios for a more balanced, so-called «sustainable development». In the domestic philosophical and cultural tradition, the integral ideas of the «New Enlightenment» are consonant with the concepts of universal evolutionism, the «philosophy of cosmism», and the concept of «noosphere». **Conclusion.** The authors of the report «Come on...» do not give specific answer to the question about the mechanism for implementing the methodology of the «New Enlightenment» and about an alternative socio-economic type of society. Their concept seems eclectic and socially utopian and therefore cannot become a true methodology in overcoming the crisis of modern civilization and its global problems.
Keywords: risk society, global problems of mankind, global security, financial capitalism, new enlightenment, new humanism, noosphere development, Club of Rome, environmental crisis.

УДК 1 (091) [101.8 + 141.12, 123.1]

И.В. Шелудченко

СВЕРХДЕТЕРМИНАЦИЯ И ГЕТЕРОГЛОССИЯ В АМЕРИКАНСКОМ ПОСТСИТУАЦИОНИЗМЕ

Национальный педагогический университет
имени М.П. Драгоманова

Аннотация. В статье произведен категориальный диалектический анализ (прежде всего посредством категорий «тождества» и – «различия», но и также «форма - содержание», «общее - частное» и др.) семантики понятий «сверхдетерминация» и «гетероглоссия» в контексте американского постситуационизма. В специально выбранной политфилософской триаде Бей – Блэка - Зерзана установленные отношения между двумя понятиями не только раскрывают методологическую роль и проясняют их онтологическую сущность, но и актуализируют необходимость дальнейшей концептуализации «сверхдетерминации» и «гетероглоссии», оголяя одну из наибольших теоретических проблем – проблему досубъектного статуса.

Ключевые слова: гетероглоссия, сверхдетерминация, постситуационизм, онтологический анархизм, ватсонизм, символическая культура, агрокультура.

Вступление

Философия XXI века, критикуя модерн как евроцентричный культ разума, так или иначе фокусировала внимание на невозможности строгой детерминации. Ключевыми понятиями, обосновывающими ее онтологическую сущность, являются введенная М. Бахтиным «гетероглоссия» и философски обоснованное понятие «сверхдетерминации» З. Фрейда Л. Альтюссера.

Сверхдетерминация – это состояние противоречия при изначально сложном структурированном целом, процесс обратного воздействия надстройки на базис, при котором при формально существующем «базовом противоречии» остается момент неопределенности. «Противоречие радикально *затрагивается* всеми ими, детерминируя их и будучи само детерминировано ими в одном и том же движении – будучи детерминированным при этом различными *уровнями и инстанциями* той самой социальной формации, которую оно одухотворяет; его можно было бы назвать *сверхдетерминированным в принципе*» (Альтюссер, 2006: 146). Гетероглоссия, в свою очередь, – это максимализация противоречивости лингвистических различий языка, его стратификация на социальные диалекты в контексте возможности диалога, перманентная борьба между порядком и дезорганизацией, т. е. подчеркивание возможности изменчивости и динамики развития языка.

Экспликацию понятия «сверхдетерминация» можно проследить в работах современных неомарксистов и психоаналитиков: Люблинская школа (С. Жижек, М. Доллар), Дж. Батлер,

Ж. Рансьер, Дж. Агамбен. Понятие «гетероглоссия» наиболее полно раскрыто в работах Ю. Кристевой. Вместе с этим, «американский постситуационизм» (он же – «постлефтизм», «постанархизм», «культура апокалипсиса») как очерченная совокупность на академическом уровне не исследовался, хотя в рамках заданных понятий имеет более чем прямые отсылки. Выбор этой плоскости для анализа вовсе не случаен. Так, например, в интервью 1980-го года, говоря о сверхдетерминации и истории А. Альтюссер сказал, что может себя назвать «социальным анархистом» (Althusser).

Постановка цели

Цель исследования состоит в помещении понятий «гетероглоссии» и «сверхдетерминации» в контекст американского постситуационизма для установления, в первую очередь, отношений тождества-различия, формы-содержания и т.д., которые призваны: 1) проанализировать эти понятия; 2) осуществить сравнительный анализ постситуационистских теорий.

Методология исследования

Основным инструментарием исследования являются диалектические категории «тождество» и «различие», с помощью которых выбранные понятия и могут быть проанализированы. На этот счет профессор Сорбонны А. Оливье полагал, что категориями «тождество – различие» Т. Адорно в том числе показывал, как политическая вовлеченность М. Хайдеггера в фашизм присуща форме и содержанию его онтологического проекта (Olivier, 2017: 4). На примере постситуационистов можно проследить не только очень явную связь их